

MISERABILISME

Begin 1937 publiceerde „De Telegraaf” in haar literaire rubriek eenige vertaalde fragmenten uit een artikel van Jean Schlumberger over het „misérabilisme” in de hedendaagsche literatuur. De opname dezer vertaling had duidelijk een nog andere strekking dan een uitsluitend informatische. Bedoeld artikel scheen een, plotseling van elders opgedaagde, bevestiging en bekrachtiging van een standpunt, dat de redactie reeds in meerdere agressieve, doch m.i. weinig bevredigende betoogen verdedigd had. — De kwestie is echter actueel, zij houdt velen bezig, zij betreft, bovendien, een essentieel probleem. Zij is met dit al te belangrijk om geen stelling te nemen en, zijn standpunt bepaald hebbend, niet tot een duel der standpunten te besluiten.

Tot goed begrip citeer ik:

„Sedert het einde van de romantiek beteekent bijna alles wat een gebeurtenis werd in onze literatuur, een dieper doordringen in de menschelijke ellende.” „Maar tusschen hen (Flaubert, Baudelaire, de Goncourts, Zola etc.) en vele verschijnselen van onze huidige literatuur is een groot verschil. Bij deze voorgangers is iedere nieuwe realistische of naturalistische onthulling een daad van moed. Zij vielen weliswaar traditioneele opvattingen aan, waarin mensch en beschaving hadden getracht hun beeld vast te leggen, maar die beschaving bezat genoeg weerstand, zij voelden zich

nooit alleen sloopers. En het groote publiek acclimati-
seerde zich, niet alleen passief, bij de gratie van het privi-
legie dat oude beschavingen bezitten, die weerstand leerden
bieden aan velerlei vergif, maar ook door krachtdadigen
weerstand. — Het gevaar dreigt niet bij sterkere naturen,
en hier raken wij een essentieel punt aan; het vermogen om
een ernstige, naakte waarheid kalm onder het oog te zien,
is een aristocratische deugd. Een pessimisme dat het oordeel
wijzigt, zonder de wilskracht, de warmte van het gevoel, de
algemeene stemming te ondermijnen, krijgt geheel anderen
invloed wanneer het ge vulgariseerd wordt."

„Een tot 't uiterste gaande analytische roman echter, al
heeft hij nog zulk een geruststellend, glimlachend uiterlijk,
is in den grond een veel wanhopiger verschijnsel. Hij ver-
scheurt alles wat er van de karakters rest tot pluksel en
demonteert alle veren der wilskracht, zonder ze weer te
monteeren; hij heeft geen rust eer hij den mensch geheel en
al ontleed heeft — en hij laat hem dan voor afval op de
snijtafel liggen."

„De gelukkige, de harmonische mensch, de mensch die een
sociale of moreele overwinning behaalt, wordt bedreigd
met verdenking, alsof iedere overwinning vanzelfsprekend
een of andere leugen of overtreding van het recht met zich
meebrengt. . . . Wil men de groote waarden der mensch-
heid niet erkennen, dan doen zij zich in het werk niet gelden;
daagt er zulk een waarde voor den schrijver op, dan stoort
ze hem even sterk als een jager die plotseling een kalf voor
zijn geweer krijgt. . . . Onder het mom van stoutmoedig
nieuw levensinzicht neemt de angst om de dupe van zijn
eigen gevoel te worden onmerkbaar de overhand."

„Deze wanhoopsliteratuur is niet uitsluitend een verschijnsel van depressie, van verslapping der menschelijke spankracht; zij is een offensief van gedepremerden, die geen hoop meer hebben op verbetering van hun toestand, en anderen in denzelfden toestand hopen te brengen.”

* *
*

Laat mij met dit laatste beginnen. Bij het *démasqué*, dat deze laatste alinea beproeft, werd het eerste verwijt, dat tevens een karakteristiek was, klaarblijkelijk vergeten, n.l. de „tot het uiterste gaande analyse” der moderne literatuur. Immers: hoe is dit uiterst verscherpte speuren en doordringen mogelijk? Slechts door een verhevigde spankracht, aandacht. — Vervolgens: als men Flaubert het recht eener scherpe analyse niet betwist, heeft men ook niet het recht de hedendaagsche literatuur het recht eener scherper, eener uiterste analyse te betwisten. Nog minder als men Flaubert verwijt, dat hij het schuldig uitsprak vóór het *démasqué* als onafwijsbaar juist vaststond. Dit impliceert de eisch het schuldig met een hernieuwd, indringender onderzoek waar te maken (tenzij men a priori aanneemt dat de beschuldigde volmaakt onschuldig is).

Als er, na een verscherpt onderzoek, van een bepaald leven, een bepaald ideaal, een bepaalden wil, een bepaalde „overwinning”, een bepaalde . . . „harmonie” niets overblijft, ligt de schuld niet bij het subject, maar bij het object. Dat er, in dezen tijd, van veel idealen, overwinningen, harmonieën etc. niet veel overblijft zoodra een geestelijke eerlijkheid er het ontleedmes van haar critiek in zet, moge betreurenswaardig zijn, — het feit, dat een beschaving niet

meer de kracht opbrengt dit afwijzen en verwerpen als een au fond loos alarm te ontzenuwen, rechtvaardigt dit afwijzen en verwerpen eens te meer; het bevestigde slechts de looze werkelijkheid, de looze harmonie, de looze overwinning, het looze en weerstandslooze optimisme, het schijnleven eener schijn-cultuur. Het hedendaagsche onvermogen een contra te verwerken (in tegenstelling met den tijd van Flaubert) bevestigt slechts, dat de Europeesche cultuur sedert Flaubert nog meer gekelderd is. Hetgeen ons, sedert de voorspellingen van Dostojewsky, overigens niet hoeft te verwonderen.

Doch deze uiterste analyse (en hierop wilde ik vooral wijzen) is meer dan een daadwerkelijke uiting van mensche-lijke spankracht. Zij is, als elke eerlijke analyse van het leven en deszelfs verschijnselen, een zoeken naar een mensche-lijk steunpunt, of, zoo men wil, een behoefte aan zuivere lucht. Deze wil impliceert den onwil om mee te doen aan het faciele spel der vele zelfmisleidingen, fictieve harmonieën en geruststellende illusies; het is een adieu wuiven aan het riant home, het liefelijk-verscholen home eener geestelijke zelfvervuiling. — Dat er door tallozen geen enkel steunpunt meer gevonden wordt, kan een hachelijk teeken zijn, dit afrekenen kan slechts degenen ergeren, die hier hun eigen „zekerheden” bedreigd voelen. Ja, ook het (looze) optimisme heeft zijn rancune: omdat het zijn weerloozen heeft, zijn „slecht voor het leven gewapenden”, zijn — op niets gebaseerde — bonhomie. Ook dit moge, na de ontmaskering der gedeprimeerden, even in het midden worden gebracht.

* *
*

Maar er is iets anders, iets belangrijkers.

De vraag is namelijk, of men recht van spreken heeft als men de menschheid niets positiefs heeft mee te geven; de vraag is vervolgens, of die negatieve dialectiek, die negatieve analyse eenig „nut” heeft.

Ik antwoord: het individu kan het recht hebben een volstrekt negativisme te vertegenwoordigen, eenvoudig omdat het individu geen anderen plicht heeft dan zijn eerlijkste overtuiging te zijn (hoe deze ook uitvalle).

Maar het nút, het nút daarvan!? werpt men tegen.

'n Oogenblik. — Een cultuur echter, als het product van positieve levenswaarden, moet, ten overstaan van dit negativisme, in staat zijn, althans in bepaalde individuen, schepende tegenkrachten op te roepen: tegen-krachten, geen tegen-phrases. Is zij hiertoe niet meer in staat, dan blijkt daarmee deze cultuur slechts schijn-cultuur en rechtvaardigt zijzelf het gewraakte negativisme als een plicht van intellectuele hygiëne, en ook als de onvermijdelijke voorwaarde dan ter voorbereiding van nieuwe waarden. Ziedaar tevens zijn (eerste) „nut”. Is een cultuur wel in staat deze scheppende tegenkrachten op te roepen, — welnu, dan kan dit negativisme haar waarde slechts bevestigen. Zij zet dit contra, juist dit contra, om in haar luister. En dat is tevens: het tweede „nut”. Hoe methodischer de twijfel, hoe dwingender en overtuigender een waarachtige levenswaarde zich opricht. Dit bewees Dostojewsky, toen hij alle twijfels aan zijn waarheden in zijn romanscheppingen toeliet; en dit is tevens de weergalooze kracht en pracht van Dostojewsky's inderdaad scheppend werk geworden.

Een cultuur is een „hoog twistgesprek”, een durend en essentieel dispuut, waarin het recht van de eene partij om een volstrekt negativisme te vertegenwoordigen tevens een volstrekt „nut” is. Ofwel omdat het bestemd is de luister der positieve waarden te worden, ofwel omdat het ons weerhoudt ons illusies te maken over zaken, die, innerlijk voos, geen illusies waard zijn. En de „waarheidsliefde” kan beide bestemmingen slechts apprecieeren. . . . Het niet dulden van, het beducht zijn voor een essentieel contra, bewijst dat een cultuur, innerlijk, reeds heeft opgehouden cultuur, scheppende levenskracht, te zijn.

De positieve levenswaarden en hun idealen (plus hun „harmonieën”) verspelen echter elke rechtsgeldigheid door het contra, zoodra het gevaarlijk wordt, zoodra het tot een uiterste analyse overgaat, af te wijzen. Slechts door dit contra en zijn gevaarlijke waarheden te aanvaarden krijgen zij — de positieve levenswaarden, hun idealen en „harmonieën” — recht van spreken, meespreken, tegenspreken. Tegenover den verbeterden en eerlijken ernst van een tot het uiterste analyseerend negatief denken zijn woorden als „warmte van gevoel”, „de algemeene stemming”, „levensgeloof”, „groote dichterlijke en epische visie”, „de groote waarden der menschheid” slechts woorden, groote woorden, machteloze woorden, lucht, en niet bepaald versche lucht. Als men geen ander verweer heeft, bezinne men zich liever op de vraag, die niet lang geleden door een der strijdbaarsten — verbeterden misschien, maar terecht — gesteld werd: of het recht al begonnen is er idealen op na te houden. Een ontkennend antwoord behoeft ook al niet meer te verwonderen, want niemand minder dan Ortega y Gasset,

dien men toch moeilijk tot de gedepremerden kan rekenen, gáf dit (ontkennend) antwoord.

* *
*

Krijgt het negativisme eerst recht van spreken als het zich tot een positieve waarde heeft doorgewerkt? — Nonsens. Elke cultureele werkzaamheid voltrekt zich in de openbaarheid, moet zich in de openbaarheid voltrekken om die wisselwerking te scheppen waardoor waarachtige waarden zich als zoodanig bevestigen kunnen, waardoor vooze waarden kunnen verworpen worden en nieuwe waarden (ook voor het negatieve denken) ontstaan kunnen.

Maar het publiek, het groote publiek, raakt dat op die manier niet heelemaal de kluts kwijt.

Het raakt de kluts niet kwijt, het is de kluts reeds lang kwijt. Niet door het negativisme, maar door al dat optimisme, door al die groote, holle woorden en húnne vulgarisatie, en de acclimatiseering daaraan van het groote publiek. Dát wreekt zich; dat heeft zich reeds gewroken, en fataler dan een negativisme dat steeds „tot zwemmen dwong”. Negativisme is „een daad van scheppende vijandigheid”. Terwijl het negativisme verontrust, dwingt tot verzet, dwingt tot verweer, dwingt tot bezinning, zijn het die groote, holle woorden, die leeg-optimistische, die altijd-happy-end-woorden, welke de menschen geruststellen, hen misleiden, hun elke spankracht ontnemen. Zij zijn die gammele zetel waar men, op het moment dat men eens stevig wil gaan zitten, onvermijdelijk doorheen duikelt, om dan in een ratjetoe van vervuilde en vermolmde waarheden

en waardelooze zekerheden terecht te komen. En overal is dát miserabele duikelen, dát „misérabilisme”, die riante-landhuisjes-tragedie thans volop aan de gang. Als wij het would-be, op anderen parasiteerend negativisme van derde-rangs scribentjes verwerpen, laat ons dan ook, vooral, dat parasiteerend optimisme verwerpen: als minstens even destructief.

* *
*

En voor het overige: in een periode als de onze, waarin het intellectueel geweten den mensch dwingt de waarden die geldend zijn opnieuw te onderzoeken en met vele waarden af te rekenen, raakt het publiek onvermijdelijk de kluts kwijt. Hier rest niets anders dan dit feit te accepteeren. Wij hebben dezen tijd in zijn geheel te aanvaarden, d.w.z. met zijn plichten, en met de onvermijdelijke consequenties aan die plichten verbonden. De eenige plicht van het intellectueel geweten kan slechts zijn: het opnieuw zuiver stellen der waarden, het afrekenen met onwaarden, en het accepteeren van het feit dat zooveel alleen negatief moest blijven. Wij moeten niet per se optimisten willen zijn, noch per se pessimisten, noch per se positivisten, noch per se negativisten, doch alleen: gewetensvolle, d.i. ook gewetenlooze, strijders voor de waarheid. De waarheid is de opperste levenswet. Hij die de waarheid bemint, aanvaardt en bemint den twijfel. Hij kent geen waarden die taboe zijn voor den twijfel, en hij kent geen angst. De twijfel aan een intellectueele verworvenheid is een scheppende kracht: hij bevestigt een verworvenheid als waarheid of hij ontmaskert

haar als leugen. De twijfel is precies zoo scheppend (en noodzakelijk, — en onvermijdelijk) als de ketterij en de zonde. Alleen hij die zijn eigen „waarheden" wantrouwt en om een kleine, vale rust de troebelheid bemint, vreest, verwerpt en haat den twijfel als „destructief". En, ja, dan is de twijfel inderdaad destructief. . . .